

Emlékeim a Gyógyszeripari Kutató Intézetből, 1956. októberéről

1956-ban a Gyógyszeripari Kutató Intézetben (GYKI)¹ dolgoztam a kőbányái részleg Preparatív (kémiai) Osztályán. Ebben a részlegben főként antibiotikum-kutatással foglalkoztak, és nem sokkal korábban sikerült megoldaniuk a nagyon hatékony terramicin (tetrán) hazai gyártását.

Október 23.-án, kedden, ebéd után páran a könyvtárban voltunk, amikor jött egyik kollégánk a friss hírrrel, hogy az egyetemisták végül is megtarthatják tervezett felvonulásukat. Mire egy másik megjegyezte: „tehát a hatalom végül is engedett a tömegek nyomásának, vagyis igaz az a marxista tanítás, hogy a történelmet nem a nagy személyiségek, hanem a tömegek formálják. Akkor mindannyian elfogadtuk ezt a megállapítást, hiszen csak november 4.-én derült ki, hogy ez a marxista tétel is téves.

Október 24.-én otthon maradtam, de 25.-én, csütörtökön – eleget téve a rádiófelhívásnak – bementem az intézetbe. Én viszonylag simán eljutottam Zuglóból Kőbányára, de Pestről, Budáról, távolabbi kerületekből ez biztosan nehezebb lehetett, mert az ottaniak közül nagyon kevesen érkeztek meg. Még el sem kezdtünk dolgozni, amikor a Vas utcai kórházból egy telefon üzenet érkezett. Dr. Wix György mikrobiológus-orvos kollégánkat² hívta egyik asszisztense, Andrassy Ilona grófnő, és tolmácsolta Klimkó professzor kérését, hogy az intézet juttasson el nekik antibiotikumot. Akármilyen, még antibiotikumot tartalmazó fermentlé is lehet, csak legyen valami, mert tele vannak haslövéses esettel, Klimkó professzor már több mint 24 óra óta egyfolytában operál, és már minden gyógyszerük elfogyott. Nem voltak háborúra felkészülve.

Wix doktor kezébe vette az ügyek intézését. Azonnal felhívta az illetékes igazgatóhelyettest és kérte engedélyét, hogy a páncélszekrényben tárolt kilónyi terramicint átadhassa a Vas utcai kórháznak. Az engedélyt természetesen megkapta. Most már csak az volt a kérdés, hogy hogyan jut ez el Kőbányáról a Vas utcába. Szerencsére ott volt az intézet kis teherautója és Józsi, a sofőr. Nekem jutott az a feladat, hogy egy – kevésbé mintás – konyharuhára nagy vöröskeresztet fessek piros tintával. Ezt az autó antennájára tettük, hogy jelezzük fontos küldetésünket, azután magunkhoz vettük a terramicint, és hármasban elindultunk. A Kőbányai úton ávosok állítottak meg bennünket. Sapkájukon már nem volt csillag, és rendesek is voltak, amikor kiderült, hogy gyógyszert viszünk, azonnal utunkra engedtek. Simán eljutottunk a Vas utcába, és Klimkó professzornak (vagy Ilonának?) átadtuk a terramicint. Köszönték, de még nem engedtek el bennünket. Kérték, hogy ha már autóval vagyunk, akkor menjünk el a Török Laborba morfinért.

A Török Labor a Majakovszkij (Király) utcában volt. A Vas utcából könnyen el lehetett jutni oda, csak négy utcát kellett keresztezni. Megkaptuk a morfint, és éppen indultunk vissza, amikor az első kereszteződésnél azt látjuk, hogy pár gyerek áll egy kapu alatt, két ujjuk a szájukban, alighanem nekünk füttyülnek. Azután integetni is kezdenek. Nem tudtuk ezt mire vélni, hát megálltunk. Nagy szerencsénk volt, mert a keresztezni szánt utca hosszában löttek tankágyúból egy rövid sorozatot. Amikor a dőrej megszűnt, gyorsan átvágtunk az utcán, és már figyelmesen közeledtünk a következő kereszttutcákhoz. Még kétszer megismétlődött az előző, a gyerekek figyelmeztetése és az azt követő sorozatlövés. Megérkeztünk a Vas utcába. A kórházban nagyon köszönték a segítségünket, és mindjárt meg is kértek bennünket, hogy hozzunk penicillint és gázödéma szérumot a Humántól.

A Rákóczi útra kikanyarodva egy nemzeti zászlóval letakart holttest mellett haladunk el, de azután már simán elértük a Humánt. Kissé zavartan fogadták a kérést, azután úgy döntenek, hogy odaadják nekünk a kért penicillint és szérumot a honvédség részére tárolt készletből, hiszen ezeket a gyógyszereket éppen ilyen, előre nem látott háborús célra tették félre. Megkapván a 3-3 láda penicillint és gázödéma szérumot, ismét elindulunk a Vas utca felé.

Megint megállítottak a csillagot már nem viselő ávosok, de tovább is engednek, végtére is gyógyszert vittünk. A Baross térre érve döbbenet láttuk, hogy az telis-tele van emberekkel. Elképzelhetetlen tömeg tömött sorokban, lépésben is alig tudtunk haladni közöttük. Azután egyszerre csak felkiált valaki: „Emberek, már megint egy vöröskeresztes kocsiban szállítják a fegyvereket az ávosoknak. Elég volt ebből, borítsuk fel őket!” Borzalmas volt, bevallom, vacogtam a félelemtől. Ha ez a feldühödött tömeg ellenünk fordul, végünk van. Szerencsére Wix doktor nem esett pánikba. Kinyitotta az ajtót, és tárgyilagosan csak ennyit mondott a kocsis lépcsőjéről: „Emberek, mi tényleg gyógyszert viszünk! Ezt mindannyian nem ellenőrizhetik, de jelöljenek ki maguk közül néhányat, és nekik megmutatom a gyógyszereket.” Még jobban megijedtem. Mi lesz, ha a felbőszült tömeg képviselői éppen a „Gázödéma szérum” feliratú ládákat látják meg először. Hogy magyarázza meg nekik Wix doktor, hogy hiába „Gáz” ez azért gyógyszer. Szerencsénk volt, a penicillines ládák voltak elől. Éppen csak megpillantották ezeket az ellenőrök, és egyszerre többen is kiáltották: „Emberek, ezek tényleg gyógyszert visznek, engedjük őket tovább.” A tömeg szétvált, és éljenzések közepette folytattuk az utunkat a Rákóczi út, illetve Vas utca felé. A kórházban persze ennek a szállítmánynak is örültek, és most már – hála Istennek – több megbízatást nem adtak.

Elindultunk az autóval a nagykörút felé. Éppen odáig értünk, amikor ennek hosszában tüzeltek a tankok. A túloldalon egy kisebb csoport jajveszékelt egy nyilván sebesült ember körül. Wix doktor kiugrott a kocsiból, és mit sem törődve a tüzeléssel rohant át az úton azt kiabálva, hogy „engedjenek oda, orvos vagyok.” Nem tudom, hogy mennyi ideig volt ott, és mit tudott segíteni. Amikor visszajött azt mondta: „Sanyi, én itt lakom a Lágymányosban, hamar hazaérek gyalog is, de te Zuglóba mész, a Rákos patakon túlra, vigyen haza téged az autó.” Én ezt nagyon köszöntem, de inkább a gyaloglást választottam – nem éreztem biztonságosnak az autózást a forradalmi Budapesten.

A következő napok valamelyikén megválasztották a GYKI Munkástanácsát (amibe engem is beválasztottak), az elnök Dr. Horváth István, a kőbányai részleg biológiai osztályának a vezetője lett.

A Munkástanács november 3.-i ülésén felmerült, hogy el kellene bocsátani a volt személyzeti előadót, a vörösakadémiát végzett XY-t (nem emlékszem a nevére), minthogy őreá már úgy sincs szükség. Egyébként XY jóindulatú ember volt, és nyilván ennek köszönhető, hogy Horváth doktor más véleményen volt. Azt mondta, úgy tudja, hogy XY nemcsak vörös-akadémiát, de biológia szakot is végzett, biológia tanár, és mint ilyen ő alkalmazni tudja saját osztályán. Így is lett. A másik fontos döntésünk az volt, hogy azonnal kezdjük el a normális, folyamatos munkát. Ezért kértük az intézet dolgozóit, hogy hétfőn, november 5.-én mindenki igyekezzen leküzdeni az esetleges közlekedési nehézségeket, menjen be a munkahelyére, és kezdjen el dolgozni.

Tudjuk a folytatást, november 5.-én nem lehetett elkezdni a normális munkát – nem is tudom, hogy mikor, talán egy vagy két hét múlva?

Amikor már bejártunk, naponta jött a hír, hogy kik mentek el. Nem tudom hányan disszidáltak a GYKI-ból, talán a kutatók 10-15%-a.

Az elsők között távozott Kollonitsch János, az intézet egyik legjobb vegyésze, az újpesti részleg kémiai osztályának vezetője. Kollonitsch az USA-beli Merck céghez került, és ott is sikeres kutató volt.

A Kollonitsch osztály vezetésével Dr. Bodánszky Miklóst bízták meg, aki Kőbányán vezette a Preparatív (kémiai) Osztályt. Bodánszky is kiváló vegyész volt. Az antibiotikum kutatás mellett peptid-kémiával is foglalkozott, és ebben is maradandót alkotott. Bodánszky doktor kettős osztályvezetősége csak két hónapig tartott, mert 1957. január 1.-én ő is elhagyta az országot, ő is az USA-ba került, előbb a Squibb céghez, majd a Clevelandi Egyetemre és ott olyan sikeres lett, hogy az USA peptid-kutatói számára alapított Alan Pierce-díjat elsőként neki ítélték oda 1977-ben.³

Az eltávozott vezető kutatók között volt Dr. Gyermek László is, a farmakológiai osztály vezetője, aki ugyancsak az USA-ba került, és Torrance-ban, a California University-n végzett nagyon eredményes kutatásokat.

Bizonyos, hogy a munkatársak, és különösen a vezető kutatók eltávozása nagy veszteséget jelentett a GYKI-nek. Végezetül megemlítem még egy vezetőnk eltávozását, ami elég különös történet – ahogyan azt akkoriban jó anekdotaként meséltek. Talán '56 kora nyarán történt, hogy a Minisztérium új igazgatóhelyettest nevezett ki egy vegyész-mérnök nő személyében. Nevére már nem emlékszem, de azt tudom, hogy nagyon „vonalas” kádernek tartották, és – így mondták – tartani kell tőle. Nos, ő az elsők között disszidált, de nem is ez volt az igazi szenzáció, hanem az az amerikai képeslap (talán a New Yorki kikötő) amit tőle kaptunk. Ezen ugyanis az állt, hogy abból az alkalomból küldi üdvözlését, hogy végre szabad földre lépett. Szóval jogosan féltünk tőle.

November 4.-e után hamarosan új személyzeti előadót kaptunk, Szűcs Mária, aki – úgy hírllett – egyszerű újpesti munkásnőből lett személyzetis, és persze régi párttag volt. Valamikor 1957 elején firtatta a X. kerületi pártbizottság, hogy hol kik voltak a munkástanácsok tagjai. A GYKI tárgyalásakor természetesen Szűcs Mária is jelen volt, és az elbeszélés szerint a következőket mondta: „Mit akarnak az elvtársak ezektől az emberektől? Amikor november 3.-án önök a WC-ben dekkoltak, ezek az emberek a személyzetisüknek kirúgás helyett munkahelyet adtak, és azt határozták el, hogy azonnal, már a következő munkanapon elkezdik a normális termelőmunkát. Hagyják ezeket békében.” Így is történt.

Budapest, 2006. augusztus 24.

Bajusz Sándor
a GYKI munkatársa
(1955-2005)

1. A Gyógyszerkutató Intézet (GYKI) akkori elnevezése.

2. Wix György mikrobiológiai kutatásaiért 1963-ban Kossuth-díjat kapott. 1965-ben halt meg, egy autóbaleset véltlen áldozata lett.

3. További elismerések: Morley érem (USA, 1978) és Alexander von Hublot-díj (1979, NSZK).